

PSİKANALİZİN TARİHSEL ARAŞTIRMALARA UYGULANMASI

W. REICH

(Çeviren: Doç. Dr. Ahmet Taner KİŞLALI)

Ruhsal yapının oluşumunun incelenmesi, bilimsel psikolojinin görevidir. Bu niteliği ile, ancak ruhsal süreçlerin ekonomisini ve dinamiğini anlamak ve anlatmak için gerekli yöntemlere sahip bir psikoloji söz konusu olabilir. Psikanaliz ile maddeci diyalektik arasındaki ilişkiler üzerinde yaptığım çalışmada,¹ psikanalizin, kendisinden hareketle maddeci diyalektik bir psikolojinin geliştirilmesi gereken bir çekirdek olduğunu kanıtlamaya uğraştım. Bilim adamları dünyasının burjuva görüş açısı, genellikle kendi bilim dallarına biçim değiştirmiş kavramlar ve yanlış ilkeler soktuğu için, bütün maddeci ve diyalektik psikoloji denemeleri, herşeyden önce yöntemsel bir eleştiriyi gerektiriyor. Sözünü ettiğim çalışmada, psikanalizden bir sosyoloji çıkarılabileceği olanağını yadsıdım; çünkü, toplumsal süreçlere uygulandığında, psikolojinin yönteminin ister istemez idealist ve metafizik sonuçlara götürmesi gerekir. Nitekim böyle olmuştur. Bu bana, "ilkel sosyoloji" ile uğraşan psikanalistlerin çok sert biçimde saldırımları sonucunu doğurdu. Hiçbir psikolojik yöntemin sosyolojik sorunlara uygulanamayacağı benim için ne kadar açıksa, insanların "öznel eylem" sorunları ve ideolojinin oluşması söz konusu olduğu andan itibaren, sosyolojinin psikolojiden vazgeçmeyeceği de aynı derecede kesindi. Psikanalize sosyolojide bir yer vermeyi deneyen geçici bir formülü sonunda bulduktan sonra, kendi kendimle çeliştirdiğimi söyleyerek Sapir² bana saldırdı. Bir yandan psikanalizmin sosyolojiye uygulanmasına karşı çıktığım halde, öte yandan herşeye karşın ona belirli bir yer ayırdığım için, bana böyle bir eleştiride bulunmak zor değildi. Beni eleştirenlerin işinin, benim işime oranla çok daha kolay olduğu açıktı. Bir kısmı, polisin varlığının kitlelerin cezalandırılma gereksinimleri ile açıklanması gerektiğini öne süren savları ile zaferlerini kutlayan "psikanalitik sos-

¹ "Matérialisme dialectique et psychanalyse", Sous la bannière du marxisme, 1929.

² Sapir, "Freudisme, psychologie, sociologie", Sous la bannière du marxisme, 1929-1930.

yoloji"lerini işin içine karıştırmaya devam ettiler.³ Diğerleri, psikanalizmin "idealist" bir bilim dalı olduğunu ve bu konuyla ilgilenmemenin daha iyi olacağını kısa yoldan savunarak, bu tür zor sorunların tümünü bir çırpıda bir kenara ittiler. Sorunları aydınlatmak için çok az çaba sarfetmenin kanıtı idi bu. Birçok eleştirmen, örneğin Sapir gibi, aynı zamanda psikanalizin bir dizi temel buluşlar yaptığını, en iyi cinsel kuramı oluşturduğunu, bilinç altını ve cinsel bilinç altına itilmeyi (refoulement) ve dolayısıyla ruhsal süreci ortaya çıkardığını vb. kabul etmek zorunda kaldıklarını söyleyerek, kendi kendilerini yadsınmış oluyorlardı. İdealist bir bilim dalının nasıl olup da böylesine önemli buluşlar yapabildiğini sorduğumda yanıtsız kaldım.

Psikanalizin sosyolojik anlamı etrafındaki tartışma, iki görüşün çatışmasında özelliğini kazanmaktadır: Birinci görüşe göre, bireysel psikolojide olduğu gibi psikanaliz de toplumsal alanda hiçbir şeyi açıklayamaz. Diğer görüşe göre ise, psikanaliz sadece bir bireysel psikoloji olmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal psikoloji niteliği de kazanmakta ve bu nedenle toplumsal olaylara uygulanması tamamen doğallaşmaktadır. Bu tartışmanın, somut gerçek kanıtlamaya çalışmadan, sadece sözcüklerin etrafında dönüp dolaştığı dikkati çekiyor. 1929 yılında, psikanalitik yöntemin toplumsal alana uygulanmasını reddederken, psikanalitik yöntemin o ana kadar sadece psikanalistler tarafından sosyolojiye uygulanmasından elde edilen sonuçlara dayanıyordum. Çünkü bu sonuçlar marksizmin tersini söylüyordu ve yanlıştı. Psikanalizin sosyolojide söyleyeceği önemli şeyler bulunduğu açıktı. Fakat sorun, o ana kadar bu çabalardan ortaya çıkan saçmalıkların nasıl önlenebileceği ve görülebilen, ama geçici olarak ulaşılmaz bulunan hazinelere ulaşmak için hangi yolun izlenmesi gerektiği noktasında toplanıyordu. Psikanalitik yöntemin sosyolojide uygulanmasına karşı çıkmış, ancak aynı zamanda geçici de bir formül bulmuştum. Şöyle diyordum: "Bu görüşler, toplumsal eylemin itici köklerini bulmaya olanak veren yöntemi ve itilerin diyalektik kuramı sayesinde, psikanalizin, üretici güçlerin bireyindeki ruhsal yansımaları ayrıntılarına kadar aydınlatılabileceğini, yani insan kafasında ideolojilerin oluşmasını açıklayabileceğini kabul etmemize yön vermektedir. Maddeci tarih anlayışının aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini bütünü içinde tanımladığı, bir yandan toplumun iktisadi yapısı ve diğer yandan toplumun ideolojik

³ S. Laforgue, "Siyasetin Psikanalizi", Psychanalytische Bewegung, 1931. Bu çalışma Fenichel tarafından, yöntemsel olduğu kadar içerik yönünden de eleştirildi, Psychoanalytische Bewegung, 1932.

üstyapısının oluşturduğu iki uç arasında, toplumsallaşmış insanın psikolojisinin psikanalitik kavramı, bir dizi ara halkanın bütüne katılmasını sağlar. Toplumun iktisadi yapısının insanların kafasında hemen ideolojiye dönüşmediğini gösterebilir. "Gerçekten de, ortaya çıkış biçiminin o anın iktisadi koşullarına bağlı olduğu besin gereksinmesi, cinsel enerjinin işlevlerini etkilemektedir. Ve cinsel gereksinmeler üzerindeki bu toplumsal eylem, yücelmiş libido görünümü altında, yani üretici güçleri, sürekli olarak emeğin toplumsal sürecine aktarır. Bir yandan doğrudan çalışma gücü görünümü altında; öte yandan dolaylı bir biçimde, din, genellikle ahlâk özellikle cinsel ahlâk, bilim vb. gibi, cinsel yücelmenin yüksek düzeyde hazırlanmış ürünleri görünümü altında.. Bu, psikanalizin, maddeci tarih anlayışına, belirli ve kesin bir noktada girdiği anlamına gelmektedir. Söz konusu nokta, Marx'ın, varlığın maddesel biçimlerinin insan beyninde düşüncelere dönüştüğünü söylediği cümlesinde anımsatılan psikolojik sorunların başladığı noktadır. Demek ki, libidonun toplumsal evrimdeki süreci ikinci plandadır. Bu süreç, yüceltilmiş libido işgücü haline dönüştüğü, üretici bir güç olduğu ölçüde, bizzat bu toplumsal evrime bağlıdır. Hatta söz konusu evrime kesin bir biçimde müdahale etse bile durum farklı değildir."⁴

Bugün birçok şeyi daha açıklıkla anlatabilirdim ve din ile ahlâki itici yücelmeler olarak sunmazdım. O yazıyı yazdığım zaman, çok basit bir olgu üzerinde belirsiz bir düşüncem vardı, ama zamanla bu düşüncemi çok daha fazla geliştirdim: Liberal ya da faşist bir partiye üye olan ve siyasal yönünü alışılmış türde hiçbir çaba ile değiştiremeyeceğimiz bir hristiyan kadın işçinin ruhsal yapısı, komünist bir kadın işçinin ruhsal yapısından tamamen farklı bir türden olmak zorundadır. Anladım ki, çocukluğunda ana ve babasına, yetişkin olduğunda da kocasına maddesel ve otoriter bağlılık, cinsel eğilimlerini ve isteklerini bilinç altına itmeye zorlamıştı. Bu da onu, kolaylıkla farkedilebilecek kişisel bir bunalıma ve cinsel kuşkuya düşürmüştü. Böyle bir durum, komünistlerin özerklik ve kadının özgür gelişimi ile ilgili sözlerini anlamasını kesinlikle olanaksız kılıyordu. Üstelik, cinsel bilinç altına itilmenin belirli bir dereceyi aşması durumunda, kişiyi kiliseye ve burjuva düzenine sıkı sıkıya bağlıyor ve eleştiri yapamaz hale getiriyordu.

Sorunun önemi, sadece bu tür kadınlardan milyonlarca bulunmasından gelmiyor. Daha da önemlisi, böyle bir düşünce biçiminin "aptallıktan" ya da "cahillikten" değil, insan yapısının kurulu ege-men düzen yönünde temel bir değişiklik geçirmesinden doğduğu-

⁴ Maddeci diyalektik ve psikanaliz, age.

nun kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Bu sorunun ve diğer benzer kitle psikolojisi sorunlarının pratik ağırlıklarını gözönüne alınca, beni hemen Sapir'in eleştirisine kuramsal bir yanıt vermeye zorlayan marksist dostlarıma boyun eğmezdim.⁵ Somut ve pratik bir tabana dayandırmadığımız zaman kuramsal tartışmaların kısırlaşması kaçınılmazdır. Siyasal hareketin özel sorunlarının da yardımı ile, psikanalizin sınıf çatışması açısından anlamı üzerinde bir karar vermek zorunlu hale geldi. Gerçekten de bu yolun, psikanalizdeki metafizik kuramların eleştirisi açısından olduğu kadar, psikanalizin marksist araştırmalara katkısı açısından da, en yararlı bir yol olduğu ortaya çıktı.⁶

Açık seçik bir bakış açısından hareket etmek zorunluğu vardı: Sosyolojik sorunlar, psikolojik bir yöntemle incelenemezdi. Fakat psikanalizin sağladığı bilgilerin, ideolojinin oluşumu vb. alanlara sokulmasıyla, marksist tarih ve siyaset araştırmalarına daha yararlı ve etkili bir biçim kazandırabilme olanağını sağlayabileceği de gerçektir. Bu, yeterli bir sosyoloji kültürü ve eğitimi almamış psikologlara yolu tıkamakta ve onları tarihsel araştırma yöntemini öğrenmeye zorlamaktadır. Aynı zamanda iktisatçıyı da, sınıf bilincinden sözettiği zaman içine düştüğü çelişkiyi kabul etmeye zorlaması söz konusudur.

Kitle sorunlarına psikanalitik bir açıdan yaklaştığıma bakarak, psikanalizin sosyolojik araştırmalardan uzaklaştırılması görüşümü yumuşattığımı sananlardan bir ricam var: 1929 çalışmamı lütfen yeniden okusunlar ve durumun böyle olmadığını görsünler. O zaman şöyle diyordum: "Psikanalizin gerçek konusu, toplumsallaşmış insanın ruhsal yaşamıdır. Ancak bireysel olaylar ortaya çıktığı (örneğin önderlik sorunu) ölçüde, ancak birey üzerindeki deneylerden hareketle, iç sıkıntısı, panik, itaat vb. "kitle ruhu" belirtilerini açıklayabildiği ölçüde, kitlelerin ruhsal durumlarını söz konusu etmektedir. Fakat sınıf bilinci olayına bunun girebilmesi sadece kıl payı ile olanaklı gibi geliyor. Üstelik kitle hareketleri, siyaset, grev gibi toplumsal kuramın temelini oluşturan sorunlar, psikanalitik yöntemin konusu olamazlar. Öyleyse psikanalizin toplumsal kuramın yerini alması veya kendisinden toplumsal bir kuram çıkarılması düşünülemez."⁷

Yakın zamandaki tartışmalar ve açıklamalardan sonra, bu tez-

⁵ Sapir'in, Deborin'in arkadaşı ve dolayısıyla de idealist olması nedeniyle artık Sovyet Rusya'da etkin olmadığını duydum.

⁶ Bu konuda bkz. Faşizmin Kitle Psikolojisi, 1933.

⁷ Diyalektik Maddecilik ve Psikanaliz, age.

lerin doğruluğunun ortaya çıktığı, ancak bazı ayrıntıların gerektiği açıktır. Şimdi, eskiden de olduğu gibi, toplumsal olayları psikanalitik biçimde açıklayamayız. Bu, olayların, psikanalitik yöntemin konusu olamayacağını gösterir. Sınıf bilinci konusu yeterince açık değildi ve bu nedenle de "öyle geliyor ki..." diye başlayan cümleler kuruluyordu. Oysa artık günümüzde daha belirgin formüllerin kullanılması olanaklıdır.

Benim eski çalışmamda yer almayan bir nokta zamanla ortaya çıktı. Sınıf bilinci sorununun psikolojik kavramının ön koşulu, onun öznel görünümü ile nesnel görünümünün kesin bir biçimde ayrılmasıdır. Ortaya çıkan başka bir nokta da, sınıf bilincinin pozitif öğelerinin ve harekete geçirici güçlerinin, psikanalitik bakımdan yorumlanamayacağı; sınıf bilincinin gelişmesine karşı çıkan engellerin de, tam tersine, ancak psikanalitik açıdan ele alındığında anlaşılabiliridir. Çünkü bu engeller akıldışı kaynaklardan gelmektedir.

Bilim yeni bir alana el atınca, konuları yeni bir biçimde ve önyargılardan uzak olarak ele alabilmek için, ilk iş olarak bir sürü eski kavramı bir kenara itmek zorundadır. İlk adımlarında bazı yanlış görüş açılarından hareket etmesi de doğaldır; ama doğru bir marksist psikolojinin geliştirilmesi için, herşeyden önce sosyoloji alanındaki psikanalitik yorum tekniğinin uygulanmasına son vermek gerekiyordu. Ancak bunu yaptıktan sonradır ki, sınıf bilinci sorunundaki akla uygun ve akıldışı (rasyonel ve irrasyonel) öğeler, başka bir deyişle, akıldığı olayların yorumuna ayrılması gereken yer belirlenebilirdi. Sadece bir örnek vermiş olmak için söyleyeyim: Eğer ben devrimci iradeyi, bütün olasılıklarda, hatta sosyolojik alanda bile, babaya karşı bir başkaldırma olarak yorumluyorsam, siyasal gericiliğin ideolojisine kapılmışım demektir. Ama, eğer ben, devrimci iradenin hangi ölçüde akla uygun bir duruma uyduğunu, böyle bir iradenin bulunmamasının hangi ölçüde akıldışı sayılabileceğini incelersem; eğer ben, gerçekten de devrimci iradenin babaya karşı bilinç dışı bir başkaldırmasına uyan durumları incelersem; işte o zaman, "önyargısız" bir burjuva bilimi yapmış, gerçek bir bilimsel çalışmayı tamamlamış ve böylece -siyasal gericiliğe değil de işçi hareketine hizmet etmiş olurum. Zira marksist bilim, gerçek karşılıklı ilişkilerin acı çıplaklığı ile ortaya konmasından başka bir şey değildir.

Psikanalizin tarihsel araştırmalarla bütünleşmesine ilişkin yönetsel açıklık, her türlü araştırmanın sonucu için kesin bir önem taşır. Bu nedenledir ki, Fromm'un, "Analitik Bir Toplumsal Psikolo-

jinin Görevleri ve Yöntemi" üzerindeki çalışmasında yaptığı, benim "Diyalektik Maddecilik ve Psikanaliz" çalışmamdan yukarıya aldığım formüllere yönelik eleştiri ile daha yakından ilgilenmek zorundayız. From şöyle yazıyor: "Dinde ve halk geleneklerinde olduğu gibi, toplumsal yaşanda ve aynı zamanda siyaset ve eğitimde, akla uygun olmadığı bu derece açık bir biçimde görülen davranış biçimlerinin, gizli anlam ve nedenlerinin bulunmasına, psikanalizin olanaklarından yararlanarak çalışılmalıdır. Eğer psikanaliz, bilinçaltında, itilerle ilgili yaşanda, insan davranışının anlaşılmasının anahtarını bulduysa, toplumsal davranışın derin nedenleri üzerinde de, temel gerçekleri açıklamak hakkı ve yeteneğine sahip olması gerekir. Çünkü toplum'da, psikanalizin bireyde ortaya çıkardığı psikolojik yasalardan başkasına uyması söz konusu bulunmayan, canlı ve özel bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenledir ki, W. Reich'in yaptığı gibi, kişinin psikolojisi alanını psikanalize ayırmak ve psikanalizin, siyaset gibi, sınıf bilinci vb gibi toplumsal olaylar için kullanılmasına kesinlikle karşı çıkmak, bize yanlış bir tutum olarak gözükmektedir. Bir olayın toplumsal öğretisi tarafından ele alınmış olması, onun aynı zamanda psikanalizin konusu durumuna gelebileceği anlamını hiçbir zaman taşımaz. (Aynı şekilde, fizik tarafından ele alınan bir konunun, kimya tarafından da incelenemeyeceğini söylemek yanlıştır.) Bu sadece, ruhsal gerçeklerin olayda bir rol oynamaları ölçüsünle, ruhsal olayın işlevlerinin ve derin toplumsal nedenlerinin, psikolojinin ve özellikle toplumsal psikolojinin konusu tarafından belirlenebileceği anlamına gelir."

Fromm ne yazık ki benim yalnızca özel görüşlerimi aktardı, psikanalizin sosyolojik araştırmalarda alması gerektiği ve ancak onun alabileceği yer üzerindeki iki anlama gelmeyecek, gerçek anın insan kafasınca nasıl düşünsel ana dönüştüğünü gösteren formüller üzerinde durmadı. Ancak psikanalizin, her türlü dinsel ve mistik davranışlar gibi akıldışı davranışların biçimlerini açıklayabileceği açıktır. Çünkü sadece psikanaliz, bilinçaltının itilerle ilgili tepkilerini inceleyebilme olanağına sahiptir. Bununla beraber, söz konusu görevi gereği gibi yapabilmesi için, yalnızca ekonomik etkenleri gözönüne almaması, bizzat akıldışı bir biçimde etki yapan bilinçaltı yapıların da toplumsal-ekonomik tarihsel süreçlerce yaratıldığını iyice bilmesi gerekir. Demek ki, hiç bir durumda, bilinçaltı mekanizmaların harekete geçirici gücü, ekonomik mekanizmaların harekete geçirici gücüne zıt olamaz; bilinçaltı mekanizmaları, ancak toplumsal varlık ile insan tepkilerinin biçimleri arasında aracı olarak hareket eden güçler şeklinde kabul edilebilir. Ama Fromm buna ek olarak toplumun özel bireylerden oluşması nede-

niyle, psikanalizin toplumsal davranış üzerindeki temel gerçekleri açıklayabileceğini de öne sürünce, Fromm'un yoketmek istediği psikolojinin kötüye kullanılmasına tüm kapıları ardına kadar açan bir durumla karşı karşıyayız demektir. "Toplumsal davranış" deyiminden, insanın toplumsal yaşamdaki davranışını anladığımız ölçüde, kişisel davranış ile toplumsal davranış arasında karşıtlığın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü toplumsal olmayan davranış yoktur. Hatta günlük düşlerdeki davranış bile, nesnelere ilgili düşsel ilişkiler tarafından biçimlendirildiği kadar, toplumsal gerçeklerce de belirlenen, toplumsal bir davranıştır.

Durumu açıklığa kavuşturmak için, Fromm'a yapılan eleştiriyi, resmi psikanalitik sosyolojiye kadar genişletmeliyiz. Söz konusu olan, titizlikle hazırlanmış öncelikler değil, kaba saba gerçeklerdir. İnsanın, bilinçaltı ite mekanizmalarının ara durumunun ancak ufak bir rol oynadığı, birçok toplumsal davranışı vardır. Bankaların iflası sırasında bir küçük tasarruf sahibinin davranışının veya tahıl fiyatlarının düşmesi sırasında bir köylü ayaklanmasının, bilinçaltındaki libido ile ilgili etkenlerle veya babaya karşı başkaldırma ile açıklanmaması önemlidir. Benzer durumlarda psikolojinin, davranışın nedenleri üzerinde değil, ancak olayın davranış üzerine yaptığı etkiler konusunda birşeyler söyleyebileceğini bilmek ve kabul etmek de önemlidir. Söz konusu olan, kapitalizmin insanların sadik-anal yapıları ile değil, ama bu yapının babaerkil ailenin cinsel düzeni ile açıklanmasıdır. Ve toplum yalnızca tekil bireylerin toplamından ibaret değildir. Toplum, yaşamlarında ve düşüncelerinde, iradelerinden ve onları birbirlerine bağlayan, onlar üzerinde etki yapan itilerinden tamamen bağımsız olan üretim ilişkilerince belirlenen farklı bireylerden oluşur. Üretim ilişkileri özellikle itilerle ilgili yapıyı, örneğin ekonomik sistemin daha sonra inceleyeceğimiz yapısal ve ideolojik üretimindeki gibi, kesin bir biçimde değişikliklere uğratar. Sonuç olarak, derindeki nedenleri açıklayabileceğimizi söylediğimiz zaman, bunların gerçekten hangileri olduğunu saptamak söz konusudur. Önemli olan, mücadele ettiğimiz güncel "toplumsal psikoloji" eğilimlerinden bizi ayıran şey, psikolojinin bağımlılığını ve sınırlarını hesaba kattığımızı, ancak temel ile üstyapı arasındaki ara halkaları, doğa ile insanın ruhsal temsilindeki "mad-desel mübadele süreci"ni açıklayabileceğimizi bilmemizdir. Yapı durumuna gelmiş üretim ilişkilerinin aracılığı ile, ideolojinin temel üzerindeki tepkisini de, aynı şekilde açıklayabilmek ek bir avantaj olmaktadır.

Bu kesin sınırlama niçin bu derecede büyük bir önem taşıyor?

Çünkü burada sınır, psikolojinin toplumsal alandaki idealist uygulaması ile maddeci -diyalektik uygulaması arasına çekilmektedir. Bu uygulamanın vadettiği sonuçlar, titizlikle hazırlanmış bir aydınlatmaya sarılmamızı gerektirmektedir. Söz konusu aydınlatmayı şöylece özetleyebiliriz: Ruhsal alan dışındaki insan davranışlarının temel nedenleri üzerinde, toplumsal süreci belirleyen ekonomik yasalar üzerinde ve itilerle ilgili aracı belirleyen fizyolojik yasalar üzerinde, metafiziğe kaçmada hiçbir şey söyleme olanağımız yoktur.

Bütün bunlara bağlanabilecek başka bir nokta üzerinde, Fromm'la birlikte, genellikle benim anlayışımı paylaşan başka dostlara da karşı çıkmak zorundayım. Psikanalitik yöntemin, grev vb. gibi toplumsal olaylara uygulanmasını reddeden görüş açımın yanlış olduğunu savunuyorlar. Bir kısım marksist dostlar da, temel çizgilerinde maddeci-diyalektik bir yöntem olduğu için, psikanalitik yöntemin herşeye karşın toplumsal olaylara uygulanabileceğini ileri sürerek bana karşı çıktılar. Bizzat Fromm, görüş açımı uygulamalı sosyolojik çalışmalarımda "mutlu bir biçimde" değiştirdiğimi düşünüyor. Bu doğru değil. Eskiden olduğu gibi şimdi de, psikanalitik yöntemi toplumsal gerçeklere uygulamaktan kaçınıyorum. Nedenini ilk kez burada açık bir biçimde ortaya koyabilirim. Toplumsal olayları, diyalektik maddeciliğin yönteminden yararlanarak incelediğimiz doğrudur; Psikanalizin maddeci diyalektik bir araştırma yöntemi olduğu da doğrudur; öyleyse soyut mantıkçıya göre, psikanalitik yöntemin toplumsal olaylara uygulanmasının "mantiken" tartışma yaratmaması gerekir. Dostlarım bu noktada, farkında olmadan, idealist bir mantık türünde soyut düşünme biçimine düşüyorlar. Soyut mantık yasalarına göre haklıdırlar, diyalektiğin yasalarına göre ise haksız. İncelik? Hayır, sadece çok basit bir gerçekten dolayı: Diyalektik-maddeci yöntem, onu uyguladığımız birkaç alanda tek yöntemdir. Zıtların birliği tezi, nicel değişmelerin niteliksel değişmeye dönüşme tezi vb. her yerde geçerlidir. Bununla beraber, maddeci diyalektik kimyada başka, sosyolojide başka ve psikolojide başkadır. Çünkü araştırma yöntemi havada dalgalanmaz; özel doğasında, uygulandığı nesne tarafından belirlenir. İşte bu noktadır ki, varlığın ve düşüncenin birliği tezinin doğruluğu ortaya çıkar. Sosyolojik yöntemin maddeci diyalektik özel durumu, bu nedenden dolayı, psikolojik yöntemin maddeci diyalektik diğer özel durumu ile değiş tokuş edilemez. Sosyolojik sorunların psikolojik yöntemle doğru olarak çözülebileceği görüş açısını savunan birisi, ister istemez, örneğin kapitalizmin de kimyasal analiz yöntemleri yoluyla açıklanabileceği görüşünü kabul etmek durumundadır. Psikanalitik yöntemin toplumsal gerçekler için de geçerli olduğu ka-

bul edilseydi, kanıtlar aynı olurdu; çünkü toplumsal süreç aynı zamanda maddeyi ve insanları kapsamaktadır. Eğer onu psikolojik açıdan incelemek olanağı varsa, kimyasal açıdan incelemek olanağı neden bulunmasın? Fromm'un görüş açısının, sonuna kadar gidildiğinde, bizi nerelere ulaştıracağını bu örnekte çok iyi görüyoruz. Fromm psikanalistlerin sosyolojide yanlış sonuçlara ulaşmalarına neden olarak, sosyolojide analitik yöntemden sapmalarını gösterirken yanılmaktadır. Hayır, onlar anlamlı ruhsal içeriklerin yorumu yönteminin uygulanmasında, örneğin kapitalist veya monogamik örgütte olduğu gibi, toplumsal olaylarda, ruhsal olayların bilinçaltı itisi mekanizmalarına indirgenmesinde, yöntemin gereklerini tamamen yerine getirdiler. Ve zaten bu nedenledir ki amaca ulaşamadılar; çünkü, Freud'un da "Uygarlıkta Huzursuzluk"da kabul ettiği gibi, toplumda ruh, bilinçaltı, itisi, üst-ben gibi kavramlar yakuttur. Böylece, maddeci diyalektiğin her özel uygulanmasının bağlı olduğu gerçekler, kendilerinin nesnel olarak bulunmadıkları başka türden süreçlerin içine kondular. Ve saçmalıklar böylece doğdu. Fromm'un kabul ettiği gibi, aynı nasnanın karşılıklı olarak fizik ve kimyaca incelenebilmesi de doğru değildir. Fizik kimyasal bileşimi ve kimya da bir vücudun düşmesinin hızını tanımlayamaz; Aynı nesnenin çeşitli işlev veya nitelikleri, ikisi de maddeci diyalektik olan farklı yöntemlerle incelenebilir. Sosyolojide de durum aynıdır. Ancak belirli bir türdeki bilim hokkabazları, aynı toplumsal olguyu, psikolojik ve sosyo-ekonomik biçimde açıklamayı başarmaktadırlar. Bu en kötüsünden bir eklektizmdir. Aynı olayın çeşitli işlevlerini eksiksiz yöntemlerle incelemek ve oradan hareketle, bu işlevler arasındaki karşılıklı bağlantıyı ortaya koymak; işte maddeci diyalektiğin uygulanması budur. Bu nedenledir ki, Fromm toplumsal psikolojinin "ruhsal olayın işlevlerini ve derindeki toplumsal nedenlerini incelediğini" ileri sürerken yanılıyor. Bir örnek. Dinin, ahlâkın vb. derindeki toplumsal nedenleri ve işlevleri, bir sınıf ilişkisinin, işçi-işveren üretim ilişkisinin sosyolojik ve ekonomik işlevleridir; Bu ilişki, üretim araçlarının özel mülkiyetince, işgücünün kullanma değeri ile mübadele değeri arasındaki farklılıklarca, dolayısıyla de sosyolojik kategorilerce belirlenmektedir. Bu üretim ilişkisi, daha sonra, toplumu oluşturan bireylerin, özellikle sömürülen sınıfın ruhsal yapısındaki egemen sınıfın ekonomik zorlayıcı önlemlerine kök salmakta ve örneğin aile, okul, kilise vb. gibi özel kurumlar düzeyinde onların yapısını değiştirmekte ve onu, uzun süreli tepkilerinin tipik bir biçimde ortaya çıktığı bir oluşuma dönüştürmektedir. Öyleyse, örneğin baba-oğul ilişkilerinin ikileminde olduğu gibi, sosyo-psikolojik bir olayla karşı karşıyayız demektir :

Baba-oğul ilişkilerinde önce otoriteye başegme, daha sonra da, birinci derecede ekonomik ilişkiye ve ikinci derecede okul dışı duygusal tutuma dayanan, otoriteye karşı koyma olayına rastlanır. Resmi psikanalitik anlayışa göre, bu duygusal bağlantı, baba-oğul ilişkisini, giderek, örneğin işveren ile işçi arasındaki ilişkiyi yaratmaktadır. Oysa gerçekte, bu otoriter ilişki, sınıf ilişkisi temeli üzerinde ve duygusal bağlantıdan çok daha önce vardır. Sosyo-ekonomik yöntem yardımı ile yapılan araştırma, bizi sınıf ilişkilerini ortaya çıkarmaya götürür. Psikanalizmin araçları ile yapılan araştırma ise, bizi, kaynağını bu sınıf ilişkisinden alan başka noktalara, yani toplumsal işlevlerin açıklanmasına değil de, onların ruhsal temeline ulaştırır. Eğer tersi yapılırsa, eğer iki sınıfın farklı bireyleri arasındaki bu ilişki, aynı insanın içindeki iki ruhsal eğilim arasındaki ilişki gibi değerlendirilirse, doğuştan kötü bir kimse olmaya gerek kalmadan, bugün bana tanınmış bir psikanalistin açıkladığı şu düşünceye ister istemez varırız : Burjuvazi üst-ben (sur-moi), proleterya da toplumsal yapının bilinç dışı (it)'dir ve burjuvazi bilinç dışını gem altında tutarak, üst-ben görevini yerine getirmektedir. Laforgue'un duygusal bir insan olduğu inancındayım. Ama, polisin psikolojisini ve bunu yönetenler üzerindeki etkilerini psikolojik açıdan inceleyeceği yerde, polisi toplumsal bir kurum olarak psikolojik açıdan incelemesi sonucu, polisi kitlelerdeki ceza gereksinmesi ile açıklaması kaçınılmazdı.

Uygulanan yönetimin sorunları üzerinde özellikle durmadan, birçok deneysel sosyolojik çalışmalarda, sosyolojideki psikanalitik sonuçları kullandım. Şimdi bunları bir örnekle açıklığa kavuşturmak istiyorum. Grev, toplumsal evrimin kapitalizm aşamasındaki sosyolojik bir olaydır. Marksist sosyoloji, grevi doğuran süreçleri, örneğin işçi ile işveren arasındaki üretim ilişkisini ve işgücünün herhangi bir mal gibi üretm araçlarının sahiplerince satın alınmasına ve tüketilmesine neden olan kapitalist ekonominin yasasını açıklığa kavuşturarak inceler. Rekabetin, kâr oranlarını arttırmak amacıyla, işletmecileri işçi ücretlerini indirmeye zorladığı başka ekonomik yasaları ortaya çıkarır. Ama bu grev, ona katılan işçilerin irade ve bilinçleriyle oluşmaktadır. Yani sosyolojik olay, ruhsal açıdan belirli bir biçimde sunuluyor. Onun içindir ki, psikolojinin bu konuda söyleyecek bazı şeyleri olması gerekir : ama nasıl? Çünkü açıkladığı şey buna bağlıdır. Bir ya da birçok grevci işçinin bilincaltının psikanalizi, toplumsal olay olarak grev üzerinde veya onun "derindeki nedenleri" üzerinde hiçbir şey açıklayamayacaktır. İşçiyi greve katılmaya iten nedenler üzerinde de açıklayacak fazla şeyi yoktur. Hatta bu işçilerin ortak yanını bulsak ve dolayısıyla

toplumsal psikoloji yapsak bile, genellikle grevlerin varoluş nedenini açıklamış olmayız. Yani toplumsal psikoloji bile grevin nedenini açıklayamamaktadır. Çünkü işçilerin çocukluklarında ana ve babalarıyla olan çatışmalarının ortaya çıkarılmasının bugünkü grevle değil, grevler kadar ünlü çocuk-aile çatışmalarının da doğduğu ortak tarihsel-ekonomik alan (toplumun kapitalist yapısı) ile ilgilidir. Eğer buna karşın, "grev" olayını açıklamak için, işçinin analizinden bulunan öğelere başvurmayı denersek, grevin babaya karşı isyandan başka birşey olmadığı sonucuna varırız. "Grev" ile "grev sırasında ki ruhsal davranışın" aynı torbaya konulması dikkatten kaçmaktadır. Oysa bu farklılık çok önemlidir. Ya yöntemsel açıktan yoksun olduğundan, ya da bilinçli veya bilinçsiz tutucu nedenlerden dolayı, söz konusu farklılığın unutulmasına söz yumulmaktadır. Çünkü sosyolojik yorum, psikolojik yorumdan farklı sonuçlar doğurur. Sosyolojik yorumun bizi sınıf toplumunun yasalarını tanımaya götürmesine karşılık, psikolojik yorum bu yasaları gözden saklar, maskeler.

Grev, bilincaltının ruhsal işleyişine, örneğin grevin günlük bir kalıntı gibi görev yaptığı bir düş biçiminde karışmış olabilir. Gariptir ki, böyle bir durumla, cinsel alandan gelen başka gerçeklere göre çok daha az karşılaşılmaktadır. Ama grevi bu gerçekten hareketle açıklamak, psikanalizin resmi etnoloğu Roheim'in yaptığı gibi aynı şeyi yapmak anlamına gelir: Düşlerin çatışmalı içeriğini ilkel kültürlerden hareketle açıklamak yerine, ilkel düşlerden hareketle ilkel kültürler üzerinde ahkâm kesmek..

Demek ki, psikoloji ile biz, grevdeki işçinin davranışını anlıyoruz, yoksa grevin kendisini değil. Bununla birlikte, işçinin davranışının grevin sonucunu etkilemesi oranında, "ruhsal etkenler sahneye girmektedirler". Ama, bu grevi doğurması gereken sosyo-ekonomik koşullara karşın grevin görülmediği bir durumda, başka bir şey söz konusudur. Böyle bir durumda, eğer tarihsel-ekonomik bir neden bulmak istiyorsak, ekonomik-sosyolojik bir araştırma yetersizdir. Çünkü burada, toplumsal bir süreç başka bir süreç tarafından engellenmiştir. Bu engelleyen psikolojik bir süreçtir. (toplumsal-psikolojik bir gerçek veya kitle psikolojisi): Örneğin, işçilerin grev öncülerine, dolayısıyla onların yönetimine yeterince güvenmemeleri; grevi sabote eden reformcu sendika önderlerine bağlılık; ya da işveren karşısında duyulan bunalımlı korku gibi. Başka durumlarda da, grev durumunda karşılaşılacak olan maddesel zorluklar korkusu belirleyici olabilir. Ama, sınıf mücadelesinin gelişmesinde kesin bir etkisinin bulunması doğal olan bu davranış bile, sadece doğrudan

psikolojik biçimde değil, aynı derecede kesin olarak, dolaylı sosyolojik biçimde açıklanmalıdır. Çünkü, bizzat reformcu sendika önderlerine bağlılık da, son çözümlemede sosyolojik olan belirli bir ilişkinin sonucudur. Bir durumda, yüzeysel neden işe son verilme korkusu olabilir; başka durumlarda daha derindeki neden, çocuklukta babaya olan bağlılıktan gelen, otoriteye karşı başkaldırmada duyulan iç sıkıntısı olabilir. Ama babaya bağlılık ve otorite önündeki bunalım nereden gelmektedir? Sadece, bizzat kendisinin de sosyo-ekonomik koşullarca belirlendiği ailesel durumdan. Öyleyse, psikolojinin uygulanmasında her zaman söz konusu olan şey, ekonomik süreç ile insanların bu süreç içindeki eylemleri arasında az veya çok sayıdaki aracı halkaların öğrenilmesinden başka bir şey değildir. Davranışın akılcı olması ölçüsünde, bilinçaltı psikolojisinin görev alanı daralmakta; ve akıldışı olması ölçüsünde de, bu alan genişlemekte, sosyolojik psikolojinin yardımına gereksinme duyulmaktadır. Bu, özellikle sınıf çatışmasında ezilen sınıfın davranışları alanında geçerlidir. Bir sanayi işçisinin ya da işçi sınıfının, mülkiyet biçimini üretim biçimine uydurma çabası, zevk ilkesinin temel yasalarını izledikleri ek yorumunu da belki gerektirebilir.

Fakat ezilen sınıfın sömürüyü büyük çoğunluğuyla kabullenmesi ve hatta o sömürüye şu ya da bu biçimde destek olması olgusu, doğrudan anca psikolojik olarak anlaşılabilir. Sosyolojik olarak anlaşılması ise ancak dolaylı biçimde olanaklıdır. Analitik sosyolojinin şimdiye kadar tersini yapmış oluşu, başkaldırmayı psikolojik açıdan açıklamasına karşılık, itaat etmeyi, başka açıklama gerektirmeyen bir veri sayması, yetişkinde zevkin gerçeğin gereklerine uyma ile yer değiştirdiğini öne süren gerçek ilkesi kavramından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, gerçek olan şey yalnızca kapitalist sömürü yasası değildir; acılı bir bilinç olan ve dolayısıyla bir uyumsuzluğa sahip bulunan bu sömürünün bilinci de gerçektir. Resmi anlayış, uyumsuzluğu, bir çocukluğa ait akıldışı davranış olarak değerlendiriyor. Burada bir dünya görüşünün başka bir dünya görüşü ile çatışması söz konusudur. Biz, karşıtlarımızın yaptıklarının tersine, siyasal görüş açımızı saklamıyoruz. Ama biz, siyasal tutumlar arasındaki farkın şundan ibaret olduğunu savunuyoruz: Bu tutumlardan birisi, sosyo-ekonomik açıdan açıklanması gerekeni psikolojik olarak yorumlamakta ve asıl açıklaması gereken şeyin, sosyolojik süreç akışının önlenmesinin, yanından geçmekte ve böylece -her iki durumda da- gerçekten uzaklaşmaktadır; Diğer tutum ise, tersine, insan bilgisi yeteneklerinin uzantısınca, hiçbir şeyi dışarda bırakmamaktadır. Hatta doğrudan doğruya tersine bir yararı vardır; her şeyi bilim alanına sokmak, maddeci diyalektik yöntemin

bütün alanlara uygulanmasıyla, bilimsel bir dünya görüşüne ulaşmak ve böylece, bilinmeyenin bilimi olduğu ölçüde felsefeyi gereksiz hale getirmek istegindedir.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkıyor : Maddeci diyalektiğin psikolojinin alanına bilinçli ya da bilinçsiz olarak uygulanması, bize klinik psikanalizin sonuçlarını vermektedir. Bu sonuçların sosyolojide ve siyasette uygulanması, bizi, marksist bir toplumsal psikolojiye götürmektedir. Oysa psikanalitik yöntemin sosyolojinin ve siyasetin sorunlarına uygulanması, kaçınılmaz olarak, metafizik, psikoloji eğilimli ve daha tutucu bir sosyolojide son bulmaktadır.